

Etiam fixum longitudinis geographicæ dimetiendæ inquisiturus, contra hanc legem peccaret.

239 II. Apta materia ad tractandum inventa, quam nitidissime exponatur: vocabula ambigua, aut nonnihil obscuritatis præferentia perspicuè exponantur, quo sensu accipienda sint, ostendendo. Quæ minus ad rem pertinent, omittantur, certa ab incertis separentur: quæ scitu necessaria sint, ad tractationem præmittantur.

240 III. Lex. Si materia in plures veluti ramos discriminetur, præmittenda est membrorum divisio, singulaque seorsim tractanda sunt. Nec enim imbecilla mens hominum plures res simul comprehendere valet. Cavenda tamen nimia subjecti divisio, quæ intellectum onerare solet, citius quam juvare (72); quemadmodum & proluxa verborum copia, qua obscuritas, claritatis vice, diffunditur: quod etiam nimix brevilitatis vitium esse, notavit Horatius.

241 IV. Lex. Progressus ab una in aliam veritatem tum demum fiat, quum præcedens perfectè stabilita erit. Nam si fundamenta nutaverint, ædificium corruat, necesse est.

242 V. Lex. Notiones mediæ inquirendæ sunt, e quibus progressus ab uno in aliud fieri possit; donec demum ad propositam questionis solutionem devenerimus. Certum enim est, *meditando artes extendi*, quod fieri non potest, nisi idearum mediarum inventionem.

CAPUT SECUNDUM.

De Criterio veritatis.

§. I.

Evidentia.

243 **M**agni nominis ab ingenio captandi inordinata cupido usque eo solet homines transversos agere; ut quod maximo naturæ humanæ probro ducendum sit, sustinere non erubescant. Nihil percipi posse, cimmeriis omnia involuta tenebris, intellectum perpetua illusionem versari, aliaque ejusmodi, Scepticorum commentum fuit, quod & Academicos nonnihil infecit, ac recentiorum quorundam absurdissima etiam antiquitatis inventa excitantium, ingenii egregium extat monumentum. Per hos Philosophos nullum est veritatis criterium, quo verum a falso discernere possimus. Plerique tamen, quos non pudet cum ceteris hominum vera sentire, quatuor assignant criterii veritatis fontes: evidentiam, sensum communem, externos sensus, atque auctoritatem. Singillatim de his omnibus disserendum est.

244 Ac primo quidem evidentiam jam innuimus (85) esse lumen illud mentis, quo rei veritatem æquè perspicuè attingimus, ac si illam nitidissimè intueremur. Bis tria sex componere, ita cuilibet sanæ mentis homini evidenter apparet, tamquam se in humanis degere, aut, quæ ipsi dicuntur, sentire. Quæ quidem evidentia e triplici capite originem ducit: ex intimo videlicet sensu, aut conscientia, qua rem in nobis fieri adè ineluctabiliter sentimus, ut sciens, & prudens quis dissentire non possit. 2. Ex terminorum simplici perceptione, vel inter se comparatione: quæ quidem *immediatam* evidentiam præbent. Mediatam verò e legitimo ratiocinio, quo ex identitate, aut distinctione extremorum in tertio convenientiam, aut repugnantiam inter se deducimus. Quartum ego adderem evidentix caput; innatam scilicet vim, ac securitatem, seu lumen rationis velis appellare, quo mens nostra tactu quodam interno, atque ineffabili, verum a falso secernit. Sed hoc fortasse ad unum ex supradictis capitibus revocari posse, quis contenderit? quod integrum cuique relinquo.

245 Candidè tamen fatendum est, nonnumquam evenire, ut quæ perspicua credebamus, atque in evidentibus posuimus, tractu temporis illusiones mentis inventa sint. En igitur notas, quibus germanam a fucata evidentia discernere queas. I. Si ea, quæ nobis evidentia videntur, ab omnibus, qui se existere non dubitant, perinde habeantur, ac nos concipimus. Omnes enim ad unum falli, tantum sibi persuadebit, cui mens aliter conformata, ac ceteri habent, contigerit. *Consensus enim omnium hominum natura vox est*, ajebat Tullius. Quod si de rebus scientificis sermo sit, ea erunt in evidentibus computanda, quæ a viris doctis illius disciplina post longam discussionem, præsertim si plurium ætatum examen sustinuerint, tales habentur. II. Sæpius ita perspicua res nobis apparent, ut vel sciens, & prudens quis assensum cohibere non possit. Quod si hæc vis veritatis constans semper sit, neque mutationem experiamur illius luminis mentem irradiantis; signum est, evidentiam genuinam adesse. Se existere, bis tria sex componere, ita perspicuè semper menti sistuntur, ut velis, nolis, assentire cogaris. III. Quæ etiamsi primo statim aspectu assensum non extorquent, tamen intellectus vera judicavit, ac postea semel, iterum, ac sæpius tranquilla mente ad trutinam revocata, eandem continenter nobis perspicuitatis speciem referunt; ea in evidentibus tuto collocare licet. Paralogismus enim, aut fallacia, fulguris instar, mentem claritate quadam perfundit; longam tamen discussionem sustinere non potest, quin latentem errorem prodatur. Ap-

parens enim evidentiae fulgor, dum saepius res versatur, mutatur, decrescit, ac tandem dissipatur. IV. Si ex propositione, cujus veritas nobis evidenter objicitur, legitimo ratiocinio nihil deduci queat, quod absurdum sit, aut rectae rationi adversetur. E vero enim falsum sequi non potest.

246 Schol. Propositiones quas hoc capite comprehendemus, ad metaphysicam citius, quam dialecticam spectare nemo nescit: eas tamen hic enucleare decrevimus, ne a praeractis notionibus separemus, quae earum praesidium sunt, ac debent iterum reproduci, si ad metaphysicam haec quaestiones traducerentur. Sit igitur

247 Positio prima. *Evidentia hactenus exposita tutissimum est veritatis criterium.* Prob. I. Nisi quis desipiat, dubitare non potest, se existere, vivere, cogitare, sentire &c. at certitudo horum judiciorum ab evidentia modo hactenus exposito provenit: ea igitur est tutissimum veritatis criterium. 2. Eodem modo ac *me existere*, assentior huic veritati, *bis tria sunt sex*, atque aliis similibus; ita ut sciens, ac prudens sero dissentire nequeam; atqui hoc fieri non posset, nisi eademmet evidentia ejusmodi, ac superiores veritates proponerentur: ergo haec perspicuitas optimum est veritatis criterium, etiam pro rebus extra me existentibus. Atque haec quidem ad evidentiam immediatam (244): quod ad mediatam attinet, sic procedo. 3. Semel ac praecedentibus veritatibus assensu, non possum quin has immediatè ex illis deductas admittam: *si existo, ullicubi existo: existentiam a me ipse non habeo* &c. *si bis tria sunt sex*, ter sex sunt duodeviginti: atque innumera, quae ex praecedentibus evidenti deductione inferuntur: perceptis enim dilucidè terminis, aequè ac praecedentes veritates, velim nolim, assensum extorquent, uti experientia omnes docet, qui sibi, atque aliis illudere in animum non induxerunt.

248 Confirmatur. Homines hactenus in actionibus suis, in scientiis, in artibus constanter experti sunt nullo errore se procedere, quoties ad leges evidentiae praedictis insignita notis operantur: sic cibum sumis: dormitum petis: rationes ducis: geometra suas dimensiones; astronomus cursus siderum, eclipses, conjunctiones, distantias planetarum: artifices omnes sua artefacta, agricolae terrarum, sationumque culturam persequuntur, quin umquam nullus mentis compos dubitaverit, ea omnia aliter eventura, atque hactenus experti sunt. Ergo ambigere non possumus, quae perspicuitatis characteribus gaudent, falsa esse non posse: ac proinde metaphysicam certitudinem, ac scientiam (82) de his habemus. Demum homo ab auctore suo rationis particeps conditus est: at rationis finis est veritas:

er-

ergo in id creatus est, ut veritatem assequeretur. At si nullum extat veritatis criterium, ipsam assequi homo non potest: nam etsi eam quandoque arriperet, certus se eandem obtinuisse, numquam esse posset: ergo vel hominatio praeditus non est, aut medium ipsi datum est ad dignoscendam veritatem. Porro medium aliud nullum assignari potest promptius, universalius, aliud, quam evidentia: ipsa igitur est veritatis criterium.

249 Corol. Ex dictis non invitè descendit, optimum veritatis criterium esse regulas logicae, ac praesertim ratiocinii leges (178, & seq.) Nam mediatam evidentiam (244) ratiocinando obtinemus: quamobrem si veritatem aliquam ratiocinio exegeris, ac deductionem ad leges praedictas; veluti ad lapidem lydium probaveris, ea servando, quae n. 245. inter perspicuitatis notas recensuimus, evidentiam mediatam obtinebis, regulis logicae in auxilium vocatis. Quod quidem viri docti, Wolfius, & Jaquierus aded extendunt, ut veritatis criterium in regulis logicae tantum consistere, affirmare non dubitent. Tamagna vero non infimae notae philosophus sic Wolfium modeste rejicit: „Quomodo hoc Wolfius concludat, non video. Etenim potest logica praestare . . . ut cognoscamus, utrum praedicatum propositionis demonstrabilis conveniat subjecto: at si propositiones indemonstrabiles sint, ad evidentiam est appellandum, non autem ad regulas logicales. „

Argumenta contra Positionem.

250 Arg. 1. Plura tractu temporis falsa detecta sunt, quae a sapientissimis philosophis in evidentibus habebantur: ergo nullum datur veritatis criterium. R. *dist. ant.* & ea erant praedictis evidentiae characteribus supra expositis insignita, *neg. ant.* & talibus notis carebant, *conc. ant.* Sane plura sunt etiam in mathematicis, quae decursu temporis a perspicacioribus puri puti paralogismi inventi sunt: attamen quae luculentioribus evidentiae notis gaudent, neque hactenus detecta sunt falsa, neque deteguntur; quale est illud vulgare perspicuitatis exemplum: *anguli ad verticem oppositi aequales sunt*. Illa, quae per longam deductionem, ac multiplicem consequentiarum seriem nimis implexè inferuntur, paralogismis obnoxia sunt; qui quidem, si latent, iterato examine a viris sagaci mente polentibus tandem deteguntur. In praefatis paralogismis obscuritas quaedam semper remanet, ac menti identidem observatur, quae prorsus aliena est a praeractis evidentiae conditionibus.

251 Instabis 1. Quaecumque demum sit cognitio, a sensibus initium ducit; atqui sensus fallere semper possunt.

er-

ergo quovis perspicuitatis caractere supponatur donata, falsitati obnoxia est. R. r. *neg. major.* nam me *cogitare, existere, idem simul esse, & non esse fieri non posse, atque alia ejusmodi, immediatè a sensibus non habentur.* 2. *Dist. maj.* a sensibus, tamquam occasionem præbentibus cognitioni, initium ducit, *conc. maj.* ita ut in ipsis veritas innitatur, ac per sensus obtineatur, *neg. maj.* Etiamsi ad perceptionem sensatio quædam interna præcedere debeat, ab ea non dependet cognitionis veritas, aut falsitas: imo etiam ex fallaci mentis apprehensione, puta spectri ab imaginatione representati, certissima internæ cogitationis, ac perturbatæ mentis cognitio evidentissima in nobis oritur.

252 Inst. 2. Si ad evidentiam genuinam dignoscendam, opus est eandem prædictis notis insigniri, criterium ipsum alio criterio indiget: at hoc absurdum redolet; nam huic aliud etiam criterium assignari deberet, & sic deinceps; ergo &c. R. *dist. maj.* alio criterio indiget ut *reflexè, uti ajunt, cognoscatur, transeat maj.* ut *directè cognoscatur, neg. maj.* Nullum criterium cujuscumque tandem scientiæ, aut veritatis sit, assignari potest, quod ad examen non revocetur, seu rectius ad applicationem in casu peculiari non trahatur: quod quidem non est criterium criterio adhibere, sed periculum facere, utrum notæ a criterio requisitæ inveniuntur in casu singulari.

253 Schol. Brevitatis gratia plura hic cursim indicasse sufficiat, quæ ab irreligiosis auctoribus perperam in religionem intorquentur. 1. Consensus in *Polytheismum* non adeo universalis fuit, ut ad unum omnes populos secum abriperet: imo diversitas ipsa deorum ab ethnicis pro diversitate nationum inducta, satis probat, ipsos supremum numen agnoscentes, perperam ad res creatas hanc notionem transtulisse. Qui quidem universalis consensus, Divinitatis existentiam inviçè probat: ipse in objecto assignando dissensus, vanitatem cultus convincit. 2. Religionem christianam minime ab evidentia probamus; *fides enim est argumentum non apparentium*: quod si evidens esset nostræ religionis veritas in sensu questionis, de quo solum procedit argumentum, meritum omne amplectendæ, ac sustinendæ fidei pessundaretur. 3. Fides non docet falsas esse sequentes veritates. 1. *Quæ sunt eadem uni tertio, sunt idem inter se.* 2. *Omne totum est majus sua parte.* 3. *Idem corpus non potest eodem tempore pluribus in locis reperiri.* 4. *Mala sunt impedienda.* 5. *Nullus est culpe capax, nisi existat.* Nam ad primam deveniendo, quo sensu in Trinitate explicandum sit axioma primum, de identitate in natura, non in personis, satis a theologis enucleatum est. De corpore Christi in Eucharistia certum est a fide, ini-

inibi totum reperiri; quomodo autem in qualibet particula existat, varias explicationes admittit, quæ non sunt hujus loci. 3. Quod idem corpus in pluribus locis simul existere non possit, juxta leges quidem ordinariis natura manifestum est; quemadmodum & gravia deorsum ferri: at contradictionem involverè, nullus adhuc valida demonstratione ostendisse gloriabitur. 4. Quomodo mala impedienda sint, & quo sensu a Deo permittantur, postea videbimus. Demum peccatum originale nemo contrahit, nisi qui filiorum Adam numero adscriptus sit: locutiones illæ, *omnes in Adam peccaverunt*, atque alia ejusmodi, quo rectissimo sensu intelligantur, satis novit, qui religionem per religionis speciem irridere non audet, ut Baylius, qui hæc, ut pyrrhonismum promoveret, excogitavit. Hæredibus in testamentis, qui necdum lucem viderunt, plura legantur, injunguntur, coarctantur, quin ex eo deducat Baylius, hanc propositionem, *nullus est domini capax, nisi existat, a jure falsam declarari.*

254 Argum. 2. Homo sæpius decipitur: ergo potest semper decipi. R. *neg. consequentiam*, quæ a particulari ad universale deducit (183). Quod homo nonnunquam decipiatur, a naturæ humanæ conditione provenit: si illum error ubique comitaretur, in naturæ Auctoris probrum redundaret, quod creaturam ratione præditam pejoris conditionis fecisset, ac sint cetera animantia ratione destituta; quibus certissima media præstituit, ut ea, quæ ad propriam conservationem conducunt, assequantur. Vide dicta num. 248. *Probat. consequ.* Fingamus, millia fore in homine judicia, nullum est inconveniens si semel, bis, tertio, denique si nongentiès nonagiès noviès decipiatur; ergo neque si continenter decipiatur. R. *Fallax* est hæc argumentatio; arguit enim a sensu diviso ad sensum compositum (299): itaque *dist. ant.* nullum est inconveniens si semel, bis &c. in sensu diviso aliorum errorum, *conc. ant.* in sensu composito, *neg. ant.* Granum frumentum acervum non constituit; quid si aliud adjungas? neque tum erit acervus: at ex concessis unicum granum acervum non facit: ergo si secundo, ac tertio unum addideris, neque tum erit acervus: ergo etiamsi nongentiès nonagiès noviès addideris, acervum non perfeceris.

255 Inst. 1. Amentes continenter decipiuntur, quin ulum argumentum contra naturæ humanæ Conditorum ex eorumdem perpetua deceptione deducatur; sed amentes homines sunt: ergo possunt homines continenter decipi, quin probrum in Deum redundet. R. 1. *neg. maj.* Amentes plures cognitiones habent erroris immunes; ex. g. totum esse majus sua parte, aliasque practicas, quæ ex modo illorum operandi satis discernuntur. 2. *dist. min.* homines sunt

sunt usu rationis *carentes*, *conc. min.* usum expeditum rationis habentes, *neg. min.* Quamobrem consequentia nulla est a dicto *secundum quid* ad dictum *simpliciter* conclusenda (230).

256 Inst. 2. Nullum in Deum probrum redundare potest, dummodo media homini prepararit, quibus errorem vitet: atqui ejusmodi mediis preparatis potest homo non uti, ac vitio suo semper errare: ergo continua deceptio dari potest. R. *neg. min.* Prima principia, velis, nolis, semel ac intellectui proponuntur, amplecti necesse est. *Prob. min.* Causa erroris in homine est inconsulto agere, sive neglectus mediorum, quæ Deus ipse preparavit ad dignoscendam veritatem: at neglectus ejusmodi est voluntarius: ergo potest velle non uti &c. R. *dist. maj.* causa erroris in his, quæ evidentia non sunt, est neglectus &c. *conc. maj.* in rebus perspicuitate donatis, *neg. maj.* Quæ enim evidentia sunt, statim rapiunt assensum, quin opus sit media adhibere ad ea pensanda, ut assentiamur.

257 Argum. 3. Nullum est medium, quo statum somnii a vigilia distinguamus: at in somniis continenter fallimur: ergo saltem dubium nobis semper erit, utrum decipiamur, necne. R. *neg. maj.* Intima conscientia, quam habemus utriusque status, satis nos discernere facit, vigilantes ne simus, an somnietur. *Nego etiam minorem*, cujus falsitas, vel ex eo constat, quod nonnumquam somniantes, perinde ac vigilantes, recte nos ratiocinari experiamur. *Prob. maj.* Petrus Apostolus e vinculis exemptus, existimabat se somnium videre: & nesciebat, quia verum est, quod fiebat per Angelum: ergo &c. *dist. maj.* & tunc erat mentis compos, *neg. ant.* & postea ad se reversus plenè cognovit differentiam vigiliæ a somno, *conc. ant.* Sane in somniis nulla est rerum series, & connexio: vultus, colores, personæ, loca temerè mutantur: ordo ille rerum, quem vigilantes experimur, connexionem causarum cum effectibus semper vigilanti ac perspicaci menti ostendens, in somniis deficit; omnia confunduntur, nec aliud ex alio procedit, ac veluti ægri somnia vanæ finguntur species, quæ delirantem phantasiam, non rectæ rationis criterium indicant. Quod si series rerum ita se habeat, ut unum ex alio sequatur, sive antecedens sit ratio consequentis, tunc rectè concludimus, non somnii ludibria esse: sed eventus ordine naturæ fieri.

258 Argum. 4. Si evidentia criterium est veritatis, quod evidens uni est, omnibus evidens esse deberet: at plurima sunt, quæ aliis evidentia, aliis falsa, aut dubia sunt; quod in præsentî quæstione manifestum fit: ergo nullum est veritatis criterium. R. *dist. maj.* quod evidens vera est, omnibus tale esse deberet; *conc. maj.* secus; *neg. maj.*

maj. Axiomata, ac prima cognitionum principia nemo rationis compos umquam vel negavit, vel in dubium adduxit. Si qui fuerunt, aut sunt, qui in controversiam revocent ipsorum evidentiam, more Græcorum sophistarum agere credendi sunt, qui *contentionis*, ut ait Tullius, *amantiores sunt, quam veritatis.*

259 Argumentum 5. Qui negat aliquid sciri posse, optime dispositus est ad fidem tuendam, ac suscipiendam: sibi enim diffidens, a Patre luminum tantum veritatem assequi confidit, omniaque dubia, nisi a Deo revelata sint, ducens; facilius fucatas incredulorum hominum fallacias declinat: ergo &c. R. *neg. ant.* cum *adjunctis probationibus.* Nam quum *fides sit ex auditu*, quomodo certus ero vera me audire, qui de omnibus dubito? Quomodo Ecclesiam audire possum, utrum Ecclesia loquatur, subdubitans? Quod si non plus sapere, quam oportet sapere, debemus: debemus etiam sapere ad sobrietatem. Legesis Lactantium Div. Inst. lib. 3. cap. 4, 5, 6, ubi plura hanc quæstionem attinentia invenies. Equidem mirari non satis possum, Huetium doctrinæ, ac pietatis laude pollentem virum, pyrrhonismum fulcire etiam a religione voluisse, quod quidem etiam Bayerus, ac Baylius præstiterunt; eodemne animi candore, ac Huetius, alii viderint. Quod ad rem litterariam spectat, quam de ipsa bene meriti sint Sceptici, luculenter ostendit Lactantius, caput 6. supra citatum ita concludens: „ Quis enim velit laborare, ne quidquam sciat? aut ejusmodi suscipere doctrinam, ut communem scientiam perdat? Quæ si doctrina est, scientia constet, necesse est: si non est, quis tam stultus est, ut discendum id putet, in quo aut nihil discitur, aut omnino dediscitur? „

§. II.

Sensus externi.

260 Sensuum externorum notiones habes num. 2. hic recolendas. *Testimonium* sensuum est perceptio illa, quæ in nobis excitatur occasione objectorum externorum in sensus incurrentium. Porro ut hæc impressiones legitimæ censeantur, opus est, 1. Sensibus bene valentibus gaudere. 2. Sensus ultra proprium litem non extendere: atque unumquemque intra suam provinciam continere. 3. Sensuum testimonium constans, perseverans atque uniforme esse debet. 4. Ratio præsidere debet, non duci a sensibus; eorum scilicet relationes prius debet perpendere, cum aliis conferre, nec nisi post maturum examen iudicium ferre.

corporum; ab his enim illam deducimus. Quod autem corpus sit odorum &c. eo sensu, quo vulgò creditur, iudicium est intellectus præposterè de rebus iudicantis; atque adeo testimonium sensuum exactum non est ad regulas ante expositas.

266 Inst. 2. Dum corpora sapida repræsentantur, intellectus errorem corrigere debet: ergo etiam dum persuasiones a corporibus imprimi videntur, fidem abnuere debet intellectus. *Prob. conseq.* Dormientes similes sensationes experiuntur, quin ab objectis externis producantur: potest igitur idem evenire vigilantibus, ideoque intellectus errorem sensus corrigere debet. *R. neg. cons.* ad cuius probationem *dist. ant.* quin ab objectis producantur in præsentia, *conc. ant.* quin producantur, nec producta unquam fuerint, *neg. ant.* Differentiam vigiliæ a somno antea assignavimus, eamque satis novit, quisquis non dormitat vigilans, aut *sibi somnia fingit*. Somniorum autem causas aliàs exposituri sumus. Interim ratum sit, somniantium sensationes similes esse memoriæ nostræ: quæ eam tantum revolvere potest, quæ prius sensibus hauserit.

267 Oppon. 2. Potest Deus per se ipse sensus nostros, aut mentem agitare, nullo interveniente corpore: at nihil habemus, unde constet, hoc Deum in nobis non operari: ergo saltem dubia est existentia corporum, & criterium desumptum ab ipsis. *R. neg. min.* Sensus communis, qui vox quædam naturæ est, sive rectius Dei naturæ auctoris, satis nos commonescit, causam externam sensationum esse corpora in sensus agentia; Deus nos deciperet, menti nostræ perpetuò illudens, si contra sensum communem res agerentur. Præterea omninò extranea est a præsentia quæstione illa de existentia corporum, aut causarum occasionalium. Quid enim? minus afficiuntur sensus, aut effectus non sequuntur juxta præscriptum naturæ ordinem, ex quo isthæc inventæ sunt opiniones? Verum enimvero id tantum est, quod requiritur ad sensuum testimonium pro criterio veritatis assumendum. Illæ equidem speculationes meræ sunt, quæ nihil rerum ordinem immutant: ac perinde est mihi cibum sumentî, quod illæ sensationes immediate a cibo, vel a Deo originem ducant, ut nutrimentum, ac vires recipiam.

268 Inst. Nihil detrahit veracitati divinæ, quod omnes fere homines qualitates corporibus tribuerent, quæ reapse in illis non reperiuntur: ergo neque illusio corporum. *R. neg. cons.* primus error *theoreticus* est; alter *præcticus*, ex quo innumera absurda sequerentur. Scientia illa, quæ ad colores, sapes &c. spectat, ex illis est, quæ meram curiositatem continet; parumque interest, utrum peripateticæ qualitates, aut modificationes recentiorum, dispu-

ta-

tationes sapientum exercent. Certum tamen est, ab omnibus semper easdem sensationes expertum iri, omniumque ideas in hoc convenire; ad præsentiam corporum frigidorum, sapidorum &c. se frigus, saporem intelligere, quicumque demum sit modus, quo hæc sensationes peraguntur, quod physicorum est examinare; quibus Deus non promisit iudiciorum in rimandis naturæ arcanis securitatem, sive, ut ajunt, *infallibilitatem*.

269 Inst. iterum. In Ven. Altaris Sacramento ejusmodi deceptio semper contingit, quin hæc sensuum illusio Deum dedecet: ergo in physicis etiam potest accidere. *R. dist. ant.* & Deus non præmonitis voluit hujus illusionis ad fidem exercendam convenientis, *conc. ant.* secus, *neg. ant.* Quod ad reliquas apparitiones attinet, quæ in Scripturis narrantur, satis ex circumstantiis manifestum erat, nullam per ipsas illusionem a Deo venire hominibus; neque error nisi occasione præposterî iudicii oriri poterat.

270 Oppon. 3. Circulus vitiosus committitur, Dei existentiam e corporum existentia demonstrando; atque iterum hanc a Dei veracitate deducendo: ergo nullæ sunt adductæ probationes. *R. neg. ant.* vel claritatis gratia sic *distingo*: committitur circulus, si agatur apud eosdem, *conc.* si apud diversos, *nego*. Adversus admittentes corpora, demonstramus esse Deum a corporum existentia; quemadmodum ad credentes Dei veracitatem, ab hæc deducimus esse corpora. *Distingo*, etiam inclusam *prob.* Dei existentia adversus eos, qui corpora admittunt, demonstratur e corporum existentia, *conc.* contra *phantasticos*, *neg.* Phantastici, qui admittunt principia religionis, Dei veracitatem pro aris, ac focus tuentur, atque ex illa deducitur argumentum in ipsos. Aliter procedendum esset contra atheos phantasticos, si qui sunt; quos nullos existere hæctenus audivi. Atheorum enim dogma fundamentale est: *tangere, & tangi, nisi corpus nulla potest res: E nihilo nihil, in nihilum nil posse reverti.*

§. III.

Sensus communis.

271 Quoniam ad sensum communem superiori §. appellavimus; pauca hic adnectere placuit, quæ eandem notionem explanarent. „ Communis sensus naturæ, ait sapienter *Horvath*, est quædam hominibus naturaliter insita vis, qua il, postquam rationis usum consecuti sunt, sentiunt se inclinari ad commune, & constans iudicium ferendum de quibusdam objectis, quorum veritas *certissima*

perspicuitate sese non manifestat. Tale iudicium est ex. g. quo sentimus non posse fieri, ut ex minimis corpusculis temerè commixtis coalescat quodpiam lexicon numeris omnibus absolutum. „

272 „ *Judicia, insitit preiudatus auctor, a communi sensu promanantia his caracteribus sunt discernenda. Primo sola natura duce, ac magistra concipi debent, quin ulla precedat alia institutio, aliudve externum ita sentiendi motivum, ut auctoritas, numerusque ita sentientium, spes, metus &c. Hinc poetarum fabula, polytheismus, superstitiones variae, dolo, armis, imperio, integris licet regnis, ac nationibus persuasæ, prorsus non erant communis naturæ sensus dogmata. Similiter perperam attribuerentur communi naturæ sensui ea iudicia, quæ ei sensuum testimonio innituntur, quod legitima ratiocinatione erroneum, & falsum esse deprehenditur. Cuiusmodi est ex. g. Solem iam annuo, quam diurno motu circa terram quiescentem gyron. Secundo iudicia a communi sensu provenientia debent esse communia omnibus, vel saltem majori parti humani generis; his nimirum, qui ratione, & attentione, ut par est, utantur. Tertio sint uniformia oportet, ita nimirum, ut unum ejusmodi iudiciorum alteri non adversetur: secus enim, natura res oppositas doceret. Quarto denique sint stabilia, ita ut nulla temporum vicissitudine queant extingui, juxta illud Cic. de Nat. D. lib. 2. cap. 2. *Opinionum commenta delet dies, naturæ iudicia confirmat.* „*

273 *Positio 3. Sensus communis, sensu modo exposito est etiam veritatis criterium tutissimum, ita ut errare non possimus, dum communem sensum consuetamur. Prob. primo.* Existit communis sensus natura: at munus illius est discernere verum a falso in quibusdam rebus non adeo perspicuis, ut sunt prima principia: ergo tutissimum est veritatis criterium. *Prob. maj.* Indubium est, quædam iudicia hominibus, natione, moribus, genio, cæli temperie discrepantibus, esse communia, quæ notis modò adductis insignita sunt: enimverò hoc sensum communem vocamus: ergo &c. *Prob. maj.* „ Nulla gens est, neque tam immansueta, neque tam fera, quæ non, etiamsi ignoret, qualem habere Deum deceat, tamen habendum sciat „. Cic. 1. de leg. c. 8. Idem dicere oportet de aliis dogmatibus hominum generi promiscuis: ex. g. *Numen colendum: vindicem malorum, bonorumque remuneratorem esse: nuditatem vestibus tegendam: quasdam actiones esse honestas, alias turpes: liberè hominem bonum vel malum amplecti:* atque alia sexcenta, quæ & in nobismetipsis experimur, atque e testimonio historicorum universum per orbem vigere novimus.

274 *Confirm. Divinam sapientiam, ac bonitatem decebat, in rebus necessariis, quales modò expositæ sunt, per naturam ipsius ductum nos instituere, quem sequendo errare non possemus. Nam harum veritatum evidentia non statim se prodit, quum alioquin necessaria sint ad religionem, mores, propriam conservationem &c. Quot enim & quanta mala hominum genus invaderent, si ea nimia intellectus contentione, longis speculationibus, ratiociniis, ut ceteræ artes, & scientiæ condiscenda forent? Et quidem in nobismetipsis comperimus, quasdam actiones ad leges physicas, nec opinantibus nobis conformari, puta corpus ad alteram partem inclinare, dum pondus ab altera sustinemus &c. quod quidem naturæ quodam ductu, ac sensu fieri, quis neget? Sanè providentissimus naturæ Auctor mutis animantibus sensum quemdam indidit, quem *instinctum* vocant, ut ea, quæ ad propriam conservationem, propagationem, atque etiam meliorem statum attinent, assequerentur. At hominibus ratione utentibus non minus illa necessaria sunt, quam *custus, moralitas, societas*, quæ ex illis veritatibus supra expositis omnino pendunt: ea igitur sensus communis ministerio hominibus impressit Deus.*

275 *Prob. 2. Impulsus ille naturalis, quem omnes experimur ad ferenda iudicia de rebus non perspicuis nuper indicatis, quum sit omnibus ratione utentibus communis, ab Auctore naturæ originem ducere necesse est: atqui natura Auctor perperam ageret, si eam naturæ vocem omnes audire compelleret, quæ in errorem transversos ageret: ergo ipsa est tutissimum veritatis criterium. Et quidem, uti agebat Tullius (Tusc. 1. c. 13.) „ Omnia autem in re consensio omnium gentium, lex naturæ putanda est . . . atque hæc ita sentimus, natura duce, nulla ratione, nullaque doctrina „: quæ verò ejusmodi sunt, si nos in errorem inducerent, naturæ Auctori deceptio attribueretur; quum maxime rationi consentaneum sit, naturæ ductum sequi: ergo &c.*

276 *Oppones: Quæ nos a communi sensu provenire tenemus, communia omnium gentium dogmata esse deberent: at Historicis testibus Californii, Orinochenses, aliæque nationes apud Oceani insulas a Cookio detectæ, aut in ejusdem circumvectionis historia descriptæ, nudi incedebant, alii nullum signum religionis, aut numinis cultus edebant &c. ergo communis sensus assertus prorsus commentitius est. R. diss. maj. Communia omnium gentium belluino more viventium, ac rationem feritatis callo veluti obductam habentium, dogmata esse deberent, neg. maj. gentium ratione expedita utentium, cont. maj. Quousque homo ratione abuti queat, ut tandem parum a brutis*

animalibus differat, exempla adducta sacris ostendunt: eos tamen antequam ad ejusmodi feritatis gradum devenerint, naturæ voces non sensisse, iisdemque moribus semper usos esse, neque historia testatur, & ratio ipsa contradicit. Deinde plura sunt, quæ a peregrinantibus præpropera nimis sententia definiuntur, quæ maturius examen postulerent. Qui enim internum animi sensum rimari possunt, quum linguam barbarorum ignorent; ut nullam ipsis divinitatis notionem inesse tam asseveranter affirmant? Demum experimento postea compertum est, barbaros ad meliorem frugem conversos, sponte illa præstare, quæ communis sensus omnes docet. Quod ad atheos spectat, qui magno animi vigore *in corde suo dixerunt: non est Deus*, interdum quidem apud alios hæc jactant, *noctu tamen & soli dubitant*: inquiebat Seneca.

277 Insistes: hæc, quam naturæ propensionem, sive vocem vocamus, potest esse vitium naturæ, quemadmodum alia in malum inclinationes, maxime post Adami lapsum, quum intellectus, ac voluntas a nativa perfectione declinaverunt: at si hæc ita se habent, criterium veritatis a sensu communi deduci non potest: ergo &c. *R. neg. maj.* Ad adjunctam a *paritate* probationem, reddo *disparitatem*, quæ in eo consistit, quod & propensione illæ in malum, quæ naturales sunt, quamvis a peccato etiam deterioris conditionis homo devenerit, atque in pura natura fuisset; nec in naturæ opificem redundant, quum libera voluntate, qua homo donatus est, utens, malum possit vitare: non ita esset, si ad ea, quæ natura ducere conducitur, falsa esse possent; quum eorum ministerio ad finem suum tam naturalem, quam supernaturalem hominem perducatur naturæ conditor Deus.

278 Oppones 2. Quæ a communi sensu proficiscuntur, carent indicis, quæ a perspicuitate habentur: ergo possunt in errorem ducere, *prob. cons.* Opiniones idèò quandoque in errorem ducunt, quod careant evidentiæ notis: enimverò quendam etiam obscuritatem admixtam habent, quæ a sensu communi distantur: ergo &c. *R. neg. primam cons.* ad cuius *prob. dist. maj.* Ex eo dumtaxat quod careant evidentiæ notis, opiniones in errorem nonnumquam ducunt, *neg. maj.* Plura certa sunt, quam evidentiæ: quod si de opinionibus generatim verum esset, eas errori subjectas non esse, sine ullo errandi periculo quamlibet sequi possemus: quod jam de rebus a sensu communi nobis dictatis supra ostendimus.

§. IV.

Auctoritatis criterium.

279 Auctoritas, vel divina est, vel humana. Divinitatem fontem esse inexhaustum veritatis, nemo, qui atheus non sit, umquam negabit. Quæ verò ad divinam auctoritatem pertinent, theologorum sparta sunt, quibus ea tractanda relinquimus. Nobis humanæ auctoritatis pondus ac limites perquirenda sunt, quippe ad veritatis criterium maxime conducunt. Plura enim sunt, quæ neque a perspicuitate, neque a sensuum testimonio, neque a sensu communi verè deducimus. Ceteroqui nobis non minus necessaria, ac scitu digna, quam ea sunt, quæ ab his tribus veritatis fontibus haurimus. Romanam Rempublicam, Imperium, res gestas testimonio hominum persuasi, extitisse credimus, æquè ac totum majus sua parte esse, aut solem quotidie oriri, credamus. Hic assensus *fides humana* dicitur, ut eam a divina fide distinguamus, quæ assensus est mentis, Dei loquentis testimonio innixus. (92).

280 Experimentum in nobismetipsis capere licet, non æquè res omnes testimonio hominum compertas amplecti, neque eamdem fidem ex. g. Cookianæ navigationis narrationes, atque existentiam Romani Imperii a nostra mente extorquere (82, 83). Oportet igitur canones quosdam statuere, quibus genuina illa testimonii humani certitudo, a fallibilibus hominum attestationibus secernamus. Res quidem sensu communi magis, quam ullis præceptis definienda foret. Novimus enim nonnullos tactu quodam mentis, si ita loqui fas est, adèb subtili præditos, ut vera a falsis nec opinantes etiam, aut præceptis destitutos secernere; quod alii longa institutione præstare non possunt. Quæ tamen solent assignari condiciones, ut hominum testimonium moralem certitudinem pariat metaphysicæ supparem, sunt sequentes.

281 I. *Testium numerus*: videlicet, quem homo prudens majorem non aveat. Sinas existere, imperium amplissimum obtinere, artes excolere &c. a tot scriptoribus, ac testibus confirmatur, ut nisi demens sim, dissentire non queam. II. *Testium gravitas, & æquitas*: gravitatem, sive pondus testimonii ab ætatis maturitate, mentis acie, cultura, ceterisque adjunctis; æquitatem a moribus, probitate, re-stitudine, integritate, veracitate sumimus: ita tamen ut utraque simul in teste adducto reperiat; neque enim sufficit, hominem probum esse, si aut ætatem, aut culturam &c. sufficientem non attigerit, ut ea quæ testatur, cre-

creditu digna sint : aut etiam si hæc habeat, probitate de-
stituatur. III. *Constantia, & concordia in testimoniis*: ne
sibimetipsi, aut invicem contradicant: quod apud histo-
ricos non rarum est. Quod si in summa rerum conve-
niant; diversitas quædam in narrationibus, quæ vel
ab stilo, vel a commentariorum copia provenire po-
test, testimonium non infirmat. Si unus, aut alter
contradicat ceteris; historicorum qualitates, ingenium,
religio, aliaque adjuncta, ex quibus illorum character in-
telligi possit, perpèndi debent. *Dum laudat cives, con-
damnat Pagius hostes; tam bonus est civis, quam malus
historicus.* IV. Testes oculati, aut coevi præferendi sunt
non oculatis, aut remoto tempore ab rerum eventu dis-
sitis. Testibus item juratis, ni perjurii alias convicti
sint, præ non juratis assentiri oportet: quod ad viros dig-
nitate conspicuos etiam extendendum est, quorum testi-
monium majus pondus plerumque habet, quam privati
cujusdam. V. Si ea narret historicus, aut testis, quæ
sensum communem lædunt, ac fieri non posse manifestum
est, falsitatis statim dammandus. Quæ verò insolita sunt,
aut a virtute humana excedente, patrata asseruntur, non
ided rejicienda sunt, quod eorum causas non assequamur:
at maturius examen expectandum, judiciumque eatenus
suspendendum, quoad veritas elucescat. VI. Plura sunt,
quæ ab uno fonte hausta, ac per diversos canales postea
derivata, etiam si plures testes conflare videantur, reapse
unum tantum in originem inveniunt. Ejusmodi esse, quæ
de bello Trojano, aut Ulyssis erroribus circumferuntur,
ab uno Homero, poetam, non historicum agente, de-
sumpta, existimant nonnulli: quod ad Æneæ in Italiam
adventum, a Virgilio traditum, extendunt alii; qui ut
Augusto regium sanguinem ab Æneæ assereret, anilem
fabulam adoptavit.

282 Ad *argumentum*, ut vocant, *negativum*, sive aucto-
rum synchronorum silentium, quod attinet, paucis hæc
habe. Quæ ab omnibus synchronis scriptoribus silentio
præmittuntur, ac demum post longam temporum seriem
ab aliquo auctore in lucem eduntur, nullo authentico do-
cumento firmata; inter fervidæ phantasie deliria, aut
latentis malignitatis commenta recensenda sunt; quando-
quæ etiam oscitantis, nec maturi judicii scriptoris indicia
produunt. Unius, alteriusve synchroni silentium non satis
firmum argumentum est ad ea perneganda, quæ ab aliis
ejusdem ætatis auctoribus referuntur: quum etiam nostra
hæc tempestate experiamur, a quibusdam scriptoribus plu-
ra reticere partium studio, brevitatis amore, monumentorum
defectu, aut motivis politicis, timoris, adulationis &c.

283 Positio quarta: *Auctoritas humana omnibus notis sa-*

pe-

perius relatis insignita tutissimum est veritatis criterium.
Prob. I. Sensus communis nos docet factum aliquod a
nube testium confirmatum, rejici non debere, quando
plurimi diversæ conditionis, ætatis, ingenii, nullo ti-
more, spe, fraude adacti, constanter unanimiterque tes-
tantur, se vidisse, audisse &c. id quod affirmant, aut
scribunt: ex. g. Ludovicum XVI. Lutetia Parisiorum
trucidatum obliisæ Conventus nationalis decreto: enim-
verò sensus communis in errorem nos impingere non
potest (273): ergo auctoritas humana tutissimum est veri-
tatis criterium.

284 Prob. 2. Nullum medium aliud habemus ad res præ-
teritas, aut absentes cognoscendas, quarum notitia non
minus nostra interest, quam illarum ad propriam conserva-
tionem, societatem &c. (274) spectantium, nisi ho-
minum testimonium; sed providentissimum naturæ Arti-
fex nobis defuisset, si media ad ea, quæ ad conserva-
tionem &c. necessaria sunt assequenda, non præparasset:
ergo etiam defuisset, si auctoritatem humanam, tamquam
medium tutissimum ad veritatem nanciscendam, non præ-
stituisset. Equidem plurima sunt religionem, societatem,
scientias spectantia, quæ ab hominum testimonio prorsus
dependent: ex. g. traditiones, authentica divinorum li-
brorum identitas, jura, possessiones, experimenta, obser-
vationes &c.: quæ omnia pessundare necesse est, aucto-
ritate humana a criterio veritatis relegata. Quæ contra
hanc propositionem opponuntur, sunt sequentia.

285 Argum. I. Facta historica nullam rigorosam demon-
strationem admittunt: sed quæ demonstrari non possunt,
assensum non merentur, quum probabilitatis gradum non
excedant: ergo auctoritas humana, quacumque illa sit,
in veritatis criterium assumi non potest. *R. dist. maj.*
nullam rigorosam demonstrationem metaphysicam, aut
aut physicam admittunt, *conc. maj.* moralem, *nego.* Omnis
certitudo iis fundamentis niti debet, cujus ordinis est:
neque enim geometricam veritatem ab hominum testimo-
nio demonstramus: aut leges naturæ e principiis geome-
tricis deducimus. Eodem modo de certitudine morali di-
scurrendum est, cujus demonstratio ab ipso ordine mora-
li desumi debet. Insanus sit, oportet, qui a me Romam
existere affirmante, quum Romæ scribam, demonstra-
tionem hujus *theoremat*, ut eidem assentiatur, serio
contendat.

286 Argum. II. Certum & probabile *essentialiter* diffe-
runt, sive sunt ordinis diversi: sed quæ ejusmodi sunt,
ab uno in alterum ordinem migrare non possunt: ergo
probabile probabili adjunctum ad certitudinem evehi non
potest. Subsumo. Sed quodlibet testimonium seorsim in
hu-

humana auctoritate probabilitatis tantum est argumentum: ergo tota collectio certitudinem parere non potest. R. Alteram huic ratiocinationi similem formando, sive, ut ajunt, *retorquendo argumentum*. Singulare, & plurale sunt ordinis diversi; sed quæ ejusmodi sunt, ab uno in alterum ordinem migrare non possunt: ergo singulare singulari adjunctum ad numerum pluralem evehi non potest: sed quilibet homo est singularis: ergo tota collectio pluralem numerum non componet. Jam *dist. min.* ab uno in alterum ordinem migrare non possunt in eodem ordine remanendo, *conc. min.* ordinem primum deserendo, *neg. min.* Evidens est, singulare quodvis numerum pluralem componere non posse, solitarium manens: attamen alteri adjunctum, singularitatem deserendo, plurale fit: idem ad ordinem moralem transferendum est. „ Certum est, inquit *Para*, plura humana testimonia fieri posse ex eorum collectione verum certitudinis motivum: fieri enim potest, ut hæc testimonia simul collecta ita gravia, & multiplicia sint, ut indefectibiliter cum rei, quam referunt, veritate connexa sint: unicum testimonium auctoritas est; alterum altera auctoritas est, quæ primam auget, ac roborat; atque ita porro. Quum plures graves, & concordantes auctoritates tam multæ sunt, ut sint, & appareant indefectibiliter cum facti historici veritate connexæ; tunc auctoritates hæc, ita accumulata, & se invicem roborantes, non amplius puræ probabilitatis, ac veræ, ac perfectæ certitudinis motivum sunt. Non semper præcisè definiiri potest, ubi probabilitas cesset, & subeat certitudo in factis historicis: at sapissimè definiiri potest, hoc, vel illud factum historicum plena, ac perfectæ certitudine gaudere. „

287 Inst. 1. Testimonia hæc simul collecta naturam non mutant: at seorsim probabilitatem tantum efficiunt: ergo & simul. R. *Retorquendo iterum argum.* Homines simul collecti naturam non mutant: at seorsim quilibet bis mille pondus elevare non potest: ergo neque simul cum aliis. Jam *dist. maj.* naturam non mutat quoad effectum producendum, *neg. maj.* naturam quoad interna constitutiva, *conc. maj.* Vel aliter ad scholarum modum magis accedens: naturam physicam, *conc. maj.* naturam moralem, *neg. maj.* Exempla adeo sunt communia, ut oleum atque operam perdere sit ea accumulare. Receptum scholarum axioma huic ratiocinio optimè quadrat: *argumentum multum probans, nihil probat.*

288 Inst. 2. Singuli testes seorsim nos fallere possunt: ergo & tota collectio: *prob. cons.* Optime deducitur: *singuli homines sunt mortales: ergo & tota collectio: ergo etiam prior consequentia recta est.* R. *Dist. primum consequens: ergo & tota collectio fallere potest, potentia num-*

numquam ad actum reducenda, *conc. cons.* potentia, quæ nos in dubium prudens veritatis adducat, *neg. cons.* Jactus venerere centies millies replicatus possibilis est; numquam tamen hoc eveniet, ut quis talis ludens jactum supremis punctis notatum centies millies sine intermissione jaciatur: nec quisquam adeo demens fuit, ut hoc evenisse, aut eventurum aliquando, sibi persuadeat. Quod ad paritatem attinet, dico: in mortalitate hominis ad actum reducenda nullam absurditatem sensum communem lædentem reperiri; imò contrarium ratio ipsa persuadet: at in factis, quæ universali hominum testimonio firmantur, plenè acquiescere, sensus communis, sive nature vox omnes hortatur.

289 Inst. 3. In casu plenæ auctoritatis non esset liberum testibus falsò testari; aut Deus teneretur, si quando contingeret, deceptionem impedire: at hoc nullo fundamento innititur: ergo &c. *Prob. maj.* Si liberum est, possunt libertate abuti, atque inde falsò testari: hoc autem non admittimus: ergo ipsis liberum non est falsò testari. R. *neg. maj.* cujus *prob. dist.* possunt omnes libertate abuti possibilitate eventum obtentura, *neg. maj.* possibilitate nunquam verificanda, *conc. maj.* superiore artic. hoc satis explicatum arbitror.

290 Arg. III. Quò magis humanum testimonium ab origine recedit, eò magis illius pondus decrescit: sed plerumque ita sunt, quæ ab humana auctoritate habentur: ergo &c. *Prob. maj.* Experientia quotidiana constat, facta historica decursu temporis augeri, immutari, minui, *cetera:* at hoc maxime illorum pondus minuit: ergo &c. R. *neg. maj.*, & *dist. majorem prob.* constat, facta historica augeri &c. quoad minusculas circumstantias, *conc. maj.* quoad rei caput, *subdist.* si adsint conditiones a nobis in positione requisitæ, *neg. aliàs, conc. maj.*

291 Arg. IV. Quo magis humanum testimonium ab origine recedit, *crescit eundo*, ita ut quod initio unius dicto nitetur, decursu temporis, plenam auctoritatem æquirit, per accessum testium, qui unus, atque idem origine sunt: at ex concessis (281) hoc non sufficit ad auctoritatem plenam faciendam: ergo auctoritas numquam assumi potest in criterium veritatis. R. *neg. maj.* cum adjunctis probationibus, siquidem in sensu positionis eam accipimus. Neque enim facta illa, de quibus hætenus loquuti sumus, ejus indolis sunt, quæ ab uno accepta temere in posteritatem divulgata sint. Exemplum sunt Moysis, aut Josue narrationes, quas ejusmodi argumentorum artifices maximè respiciunt, ut fidem scripturarum divinarum elevent. Sanè si monumenta consulamus illorum temporum, nulla præter eorum scripta reperiemus:

attamen ejusmodi narrationes divulgatae sunt apud eos, qui, vel testes oculati fuerant eventuum posteritati consignandorum; vel traditionem eorum, quae ipsi non viderant, a majoribus habebant, eo modo acceptam, quo nos Japones, & Sinas existere, aut Romanos, Graecos, Persas rerum potitos. Haec ita dicta sint, quasi auctoritatem humanam tantum Historici sacri sibi conciliarent, quos ceteroqui, Spiritu Sancto dictante loquutos, catholicè profiteremur.

292 Schol. Denique ne plura, quam par est, congeramus, quae repetitiones fere sunt argumentorum haecenus solutorum; animadvertendum, quaecumque in historia reperiuntur absurda, dissona, falsa, exaggerata &c. contra praefatas conditiones (281) plenam auctoritatem constituentes, peccare. Neque enim omnia amplecti indiscriminatim oportet, quae ab scriptoribus eduntur; verum omnem historiae auctoritatem elevare, id demum est sensum communem ejuravisse. Ingenuè fatendum, plerumque historicos partium studio omittere, addere, exaggerare, elevare facta, quae genti suae dedecus, aut rivali gloriam accersere possunt: idcirco magna cautela legendi sunt scriptores, praesertim nostrae aetatis, quorum sublesta fides satis, superque nota est. Fucatis namque eloquentiae coloribus, atque energica quadam dicendi vi phantasiam rapiente; humana, divinaeque omnia miscentes; nihil antiquius habent, quam ut religionem, societatemque evertant, ac alium rerum ordinem humaniorem, si diis placet, introducant. Quid tum postea? an minus verum erit, Gallorum regnum eversum? Ludovicum XVI. trucidatum? bellum per universam fere Europam propagatum? Humanum sanguinem ad satietatem usque sitiensis soli undique perfusum? Atqui haec sunt, quae ab humano testimonio plenam auctoritatem habent, ut pro criterio veritatis adsciscantur (281), non illa *peculiaris*, & *minuta*, quae praesertim in historia *parum nota sunt*, ut ait Leibnitijs. Sed haec haecenus.

CAPUT TERTIUM.

Methodus disputandi.

293 Concertationes litterariae tum privatim in scholis ad exercitationem instituuntur: tum publicis in theatris exhibentur ad annui profectus adolescentium ostensionem: quum denique, quod rarius apud nos fit, ut aliqua controversia discutatur, veritasque, quoad fieri potest, elucidetur. Miror, quosdam philosophicarum institutionum scriptores, praecipua methodi disputandi hunc tertium modum respicientia tradidisse, quae fere nullius sunt usus.

Obse-

Obsecro, mi bone, adolescentinè, quae tu dictasti, defendenti, hoc praecipuum tradis? *Disputetur animo veritatis. Hinc paratus uterque sit ad deserendam sententiam suam, si eam falsitatis convinci videat?* Non puto. Quid igitur est causae, cur ejusmodi praecipua tradas, quae non usuveniunt? Satijs igitur duco, leges diversas pro diversitate disputationis quam brevissimè proponere, juxta triplex disputandi genus modo enuntiatum.

294 In scholis concertationes fere quotidianae habentur, ut juvenes positiones a magistro dictatas, aut ab auctore, cui operam navant, typis vulgatas propugnent, atque impugnent; tum se ad disputationem exercendi gratia; quum etiam ut quae privatim didicerint, altius infigantur, acriusque ingenium a disputatione acquirant. Usu magis, quam verbis addiscenda sunt, quae ad praeludia disputationis spectant: concertatio verò sic instituitur. Defendens argumentum ab contradicente propositum integrum repetit, sive ut vulgè ajunt, resumit, quod fieri debet totidem verbis, aut saltem eundem sensum reddentibus: deinde singulas propositiones expendit, *negans, concedens, distinguens*, postquam singillatim quamlibet repetiverit. Quod si propositio talis sit, quae maturius examen exposceret, neque contra conclusionem ex ea aliquid deducatur; *permittit* propositionem: quando verò omninò ad rem non pertineat, aut alterius scientiae provincia sit; *omittitur*, aut *transmittitur*, quod etiam voce *transseat* exprimere solent; quod idem fere sonat, ac ejus discussionem nolle assumere. Concessis praemis, consequentia negari debet, aut consequens distinguere; imò nec *consequens* distinguere oportere vult Tamagna, nisi prius ex praemis alterutram distinxeris, quod non ab omnibus usu receptum video. Nonnumquam argumentum solet retorqueri, quod ut praecipulis poneremus, supra exhibuimus (286, 287). Quod ad oppugnantem attinet: negatam propositionem, pro consequentia sui syllogismi, aut entymematis elicere debet; secus, eandem non probaret. Quum vero distinctione usus est respondens, partem negatam, aut concessam ita assumere debet, ut semper contra thesim nervos intendat; nec longius vegetetur ab scopo deflectens. Disputationi eatenus insistendum est, quoad aliquid novi contra thesim proponatur: soluta jam difficultate, aut respondente ipsam nihil enodante, ab disputatione cessandum est. Cavenda tamen est puerilis pectulantia nimis de victoria impotenter exultans, atque adversario exprobrans ingenii imbecillitatem, eo quod aut victus sit, aut negata probare impar est. Convicia enim, diceria, sarcasmi, arrogantia, contemptus, aliaque hujusmodi, quae inter disputandum nonnumquam interseri solent, non modo ur-

ba-